

Формування та проблеми розвитку ринку творів мистецтва в Україні

Ринок творів мистецтва є одним з найстаріших у Європі, однак його економічний та інвестиційний потенціал зарубіжні науковці почали досліджувати відносно недавно, у 1960-х рр. ХХ ст. [1]. Враховуючи відсутність кореляції з фінансовими ринками та іншими традиційними ринками інвестицій, а також високу прибутковість арт-ринку, актуальність вивчення окремих аспектів його функціонування суттєво зросла після світової економічної кризи 2008-2009 років.

Український ринок творів мистецтва належить до так званих виникаючих ринків, тобто ринків, які утворилися відносно недавно. Даний ринок налічує близько 24 років, а кількість інвесторів на ньому не перевищує 1-2%. В його структурі домінуючим є сектор антикварного мистецтва, тобто мистецтва, створеного до Другої світової війни (близько 95%). Даний сектор найстійкіший до впливу кризових явищ в економіці, а тому в 2008-2009 рр. вітчизняний арт-ринок зазнав значно меншого спаду, ніж західні ринки.

Як будь-який виникаючий ринок, арт-ринок України характеризується наступними рисами: низькою ліквідністю, інформаційною непрозорістю, значними ціновими коливаннями і ціновими ризиками, недостатньо розвиненою інфраструктурою і законодавчою базою. Водночас, перевагами таких ринків є можливість отримання надприбутків та досить швидкі темпи зростання. Це підкреслює актуальність дослідження окремих аспектів його функціонування.

Хоча український ринок творів мистецтва має більше 20 років, його інфраструктура недостатньо розвинута. Основними інститутами є Національний художній музей України, Національний культурно-художній і музейний комплекс «Мистецький Арсенал», міжнародний центр сучасного мистецтва PinchukArtCentre, науково-дослідний Центр візуальної культури, зосереджений на мистецькій освіті та виставковій діяльності, галереї, об'єднані Асоціацією артгалерей України, Гільдія антикварів України, яка об'єднує торговців антикварними творами мистецтва, аукціонні доми і ярмарки творів мистецтва. Найбільшу роль на ринку сучасного мистецтва відіграють арт-галереї, в яких також відбуваються аукціонні торги.

Водночас, бракує важливих і розвинутих за кордоном інститутів ринку, таких, як спеціалізовані страхові компанії, що займаються страхуванням ризиків та збитків на даному ринку, навчальних установ, які б готували професійних арт-дилерів, що спеціалізуються на сучасному мистецтві, експертів з комерційної оцінки художніх активів.

Позитивним кроком у розвитку інфраструктури ринку творів мистецтва в Україні можна вважати заснування у 2003 р. електронної бази даних результатів аукціонних торгів творами мистецтва Східної Європи (переважно українського та російського) ArtFira.com [2]. База даних призначена для колекціонерів, інвесторів, торговців на арт-ринку та інших зацікавлених осіб.

До позитивних змін у розвитку українського ринку творів мистецтва варто також віднести організацію масштабних мистецьких подій у комплексі «Мистецький Арсенал» (зокрема, міжнародних виставок Art Kyiv Contemporary і ARSENALE), а також проектів підтримки молодого українського мистецтва (Slava Frolova Group, Я-Галерея, Щербенко Арт Центр та ін.).

У базі даних ArtFira.com зареєстровані такі аукціонні доми, як «Антик Центр» (зосереджений на антикварному живописі) [3], «Золотий перетин» (антикварне та сучасне мистецтво, фотографія, дизайн, російські ікони) [4], «ЄвроАрт» (антикварне мистецтво українських, російських, європейських митців) [5], аукціонний дім «Корнерс» (антикварне мистецтво) [6]. Подібно до польського арт-ринку, який також належить до «виникаючих», аукціонна торгівля творами мистецтва сконцентрована у столиці (табл.1).

Таблиця 1

Характеристика найбільших аукціонних домів України

Особливості / послуги	«Антик Центр»	«Золотий перетин»	«ЄвроАрт»	«Корнерс»	DESA Unicum (Польща)
Головний офіс	Київ	Київ	Київ	Київ	Варшава
Спеціалізація	Антикварне та сучасне мистецтво	Антикварне та сучасне мистецтво, фотографія і дизайн, актуальне молоде мистецтво, російські ікони	антикварне мистецтво українських, російських, європейських митців	антикварне мистецтво	Антикварне та сучасне мистецтво, фотографія, біжутерія, актуальне молоде мистецтво, праці на папері
Аукціонні торги	✓	✓	✓	✓	✓
Онлайн-торги	-	-	-	-	✓
Арт-консалтинг	-	✓	-	-	✓
Експертиза	✓	✓	✓	✓	✓
Оцінка	-	✓	-	-	✓

Зберігання та реставрація	-	✓	✓	✓	✓
Арт-банкінг	-	✓	-	-	✓
Каталогування колекції	-	-	-	-	✓
Оформлення приміщень	-	-	-	-	✓
Організація вистав та вернісажів	✓	-	✓	✓	-
Страхування творів мистецтва	-	-	-	-	✓
Освітні послуги	-	-	✓	-	-
Приватні продажі	-	✓	✓	-	✓

Джерело: складено автором за даними аукціонних домів «Антик Центр», «Золотий перетин», «Корнерс», «ЄвроАрт» та DESA Unicorn.

Порівняння основних особливостей та послуг, які надаються аукціонними домами в Україні та Польщі (на прикладі дому DESA Unicorn) дозволило зробити наступні висновки:

1. Усі аукціонні дома в Україні спеціалізуються на антикварному мистецтві. Лише такі аукціонні дома, як «Золотий перетин» та «Антик Центр» здійснюють торги творами сучасного мистецтва. Обіг творів найновішого (актуального) мистецтва присутній переважно на арт-ярмарках та в арт-галереях. Лише один аукціонний цім пропонує своїм клієнтам фотографії, хоча на європейському ринку (перш за все польському) популярність даного виду мистецтва все більше зростає.

2. Жоден аукціонний дім в Україні не проводить онлайн-торгів на протигагу сучасним світовим тенденціям у сфері електронної торгівлі творами мистецтва. На веб-сайтах аукціонів можна лише оглянути каталоги та ціни.

3. Консалтингові послуги та послуги арт-банкінгу, поширені на європейському та польському ринках творів мистецтва, в Україні надає лише «Золотий перетин», тобто конкуренція у цьому сегменті відсутня. Така ж проблема існує і на ринку комерційної оцінки творів мистецтва.

4. Важливу для колекціонерів та інвесторів послугу з точки зору управління ризиками – страхування творів мистецтва – не надає жоден аукціонний дім в Україні.

5. Позитивним вважаємо той факт, що окремі аукціонні дома організують для своїх клієнтів лекції з історії мистецтва з освітньою метою, подібно до Sotheby's та Christies'. Це важливо для формування групи колекціонерів та інвесторів з відповідними знаннями та розумінням якості творів мистецтва, готових до створення мистецьких колекцій, адже саме вони є рушієм розвитку будь-якого арт-ринку. Освітню діяльність у даній сфері проводять також окремі галереї та організації (зокрема, «Я-Галерея», м.Київ, м.Дніпропетровськ, «Культурний проект», м.Київ).

6. Такі послуги, як каталогування колекцій та оформлення приміщень творами мистецтва (включно з орендою цих творів) ще не надаються українськими аукціонними домами.

Незважаючи на те, що більшість аукціонів зосереджені у столиці країни, важко зробити висновок про централізацію українського арт-ринку. Йому притаманна децентралізація, оскільки він має кілька мистецьких осередків з власним специфічним середовищем, історією, мистецькими подіями, галереями та школами (Харків, Ужгород, Львів, Дніпропетровськ, Одеса та ін.).

Ще однією проблемою ринку творів мистецтва в Україні є низька інформаційна прозорість. З одного боку, це проявляється у браку статистичної інформації про трансакції на ринку (навіть на аукціонному ринку, який вважається найбільш інформаційно прозорим), колекціонерів та інвесторів. З точки зору дослідження інвестиційних процесів на ринку творів мистецтва, проблемою є відсутність інформації про повторні продажі окремих робіт, яка дала б можливість розрахувати середню норму прибутку на інвестиції в мистецтво (1):

$$r = \frac{1}{n} \times \left(\frac{P_2}{P_1} - 1 \right) \quad (1),$$

де P_1 – ціна твору під час першого придбання; P_2 – ціна повторного продажу твору мистецтва; n – кількість років між першим та наступним продажем твору [7, с.230].

Крім цього, більшість трансакцій відбувається приватно, поза аукціонним оборотом і без офіційної реєстрації, що є причиною формування «сірого» ринку творів мистецтва. Поширеною є також практика продажу робіт в мережі Інтернет із уникненням оподаткування.

Наступною проблемою в розвитку українського арт-ринку є недооціненість творів мистецтва (табл.2).

З таблиці 2 випливає, що праці українських художників є найбільш недооціненими порівняно з працями польських, американських та західноєвропейських колег. Середня ціна праць п'яти найдорожчих художників України, проданих на зарубіжних аукціонах, склала 93053 дол. США, що в 28,5 разів менше від середньої ціни польських майстрів, і в 904 рази нижча від ціни західних митців. Така сума не досягає навіть мінімальної

вартості твору мистецтва інвестиційної якості згідно з KunstAm (1 млн. дол.). Причиною цього вважаємо те, що протягом радянського періоду автономність українського мистецтва нівелювалася комуністичною ідеологією та цензурою. Як наслідок, у базах даних світових арт-аукціонів Іван Труш все ще вважається російським художником (Blouin Art Salex Index), а засновник закарпатської школи живопису Адальберт Ерделі – угорським художником, твори якого продаються на російських торгах Sotheby's. Відсутність обізнаності про українське мистецтво на міжнародній арені спричинює заниження вартості робіт вітчизняних митців.

Таблиця 2

Найдорожчі твори мистецтва українських, польських та інших зарубіжних митців на міжнародних аукціонах

Автор і назва, Україна	Ціна, дол. США	Автор і назва,	Ціна, дол.США	Автор і назва, Зх.Європа і США	Ціна, дол.США
Анатолій Криволап «Кінь. Вечір»	186 506	Тамара Лемпіцка «Сон»	8 482 500	Френсіс Бекон «Три етюди Лусіана Фройда»	142 405 000
Олександр Ройтбурд «Прощавай, Караваджо»	97 284	Генрик Семирадський «Танець з мечем»	2 098 500	Енді Воргол «Аварія срібної машини (Подвійна катастрофа)»	105 445 000
Ілля Чічкан «Оно»	74 149	Роман Опалка «Деталі»	1 285 041	Джексон Поллок «Номер 19, 1948»	58 363 750
Олег Тістол «Розмальовка»	53 686	Пьотр Укланський «Нацисти»	927 450	Джефф Кунс «Balloon Dog (Помаранчевий)»	58 405 000
Василь Цаголов «Із серії офісних справ 2»	53 643	Макс Вебер «Бурлеск №1»	506 500	Рой Ліхтенштейн «Жінка у капелюсі з квітами»	56 123 750
Середня ціна	93 053	Середня ціна	2 659 998	Середня ціна	84 148 500

Джерело: складено автором за [8].

З іншого боку, недооціненість українського мистецтва можна вважати влучною нагодою для його придбання інвесторами. Протягом останнього року зацікавленість роботами українських митців серед зарубіжних колекціонерів та арт-дилерів помітно зросла, що створює перспективи для подальшого зростання цін на них. Якщо 6-8 років тому середня ціна картини українського художника становила 5-10 тис. дол., то на даний час ціни зросли до 10-20 тис. дол. Позитивний вплив на зростання цін має той факт, що все більша кількість праць українських авторів потрапляє на престижні зарубіжні аукциони (Sotheby's, Christies, Philips, MacDougall's). Так, на грудневих торгах сучасного мистецтва британського аукціону Phillips Under the Influence усі 16 лотів українських митців були продані, а ціна найдорожчої картини склала 107 540 дол. США [9].

Характерною рисою українського арт-ринку є його тісний зв'язок із російським ринком творів мистецтва. На початку його самостійного формування, у 1990-х рр. XX ст., більшість українських художників мали змогу потрапити на світовий арт-ринок лише через московські галереї та арт-ярмарки. До недавнього часу праці українських митців продавали на зарубіжних аукціонах в рамках «російських торгів». Окрім цього, Україна та Росія мають спільні бази даних проданих картин (ArtFira.com). Водночас, слід звернути увагу на поглиблення протягом останніх 2-х років інтеграції українського та європейського арт-ринків завдяки участі у спільних проєктах, виставках та ярмарках (таких, як Венеціанське Бієнале та ін.).

Не дивлячись на певну активність на міжнародних аукціонах, українські митці ще не користуються таким попитом, як художники з інших виникаючих арт-ринків (Китаю, Бразилії, Індії, Польщі). Основними причинами цього явища є непрозорість ринку, брак статистичної інформації про повторні продажі, що вказувала б на ліквідність творів певного автора, недостатня промоційна та освітня діяльність у сфері сучасного українського мистецтва.

До інших проблем, що перешкоджають подальшому розвитку ринку творів мистецтва в Україні, слід віднести:

- відсутність єдиного підходу до експертизи та оцінки творів мистецтва. Найчастіше основним критерієм оцінки твору в Україні є прізвище його автора. Бракує також інструментів аналізу арт-ринку, рейтингів та ринкових індексів;

- нестача експертів з оцінки творів мистецтва з економічною освітою, з чого випливає дефіцит пропозиції консалтингових послуг у сфері інвестицій в мистецтво, арт-банкінгу. Зокрема, послуги арт-банкінгу в Україні надають лише ОТП Банк, аукціонний дім «Золотий перетин» та УкрСиббанк в рамках програми *private banking* для заможних клієнтів. Експертами в аукціонних домах є переважно мистецтвознавці та музейні працівники;

- брак інституційних інвесторів на арт-ринку, перш за все арт-фондів (інвестиційних фондів, що спеціалізуються на інвестиціях в мистецтво), які б відкрили доступ до інвестицій в твори мистецтва особам з нижчим рівнем доходів;

- нестача страхових компаній, які спеціалізуються на страхуванні художніх активів. Це пов'язано з проблемою оцінки творів мистецтва в Україні;

- домінування у структурі ринку протягом тривалого періоду часу мистецтва соцреалізму, яке не відповідало світовим тенденціям і течіям;

- проблеми, пов'язані з експортом та імпортом творів мистецтва: процес перетину кордону і митні процедури є складними, тому заможні колекціонери, купуючи твори мистецтва на зарубіжних аукціонах та арт-ярмарках, віддають перевагу їх зберіганню за кордоном;

- освітня проблема: брак підготовки фахівців у сфері теорії і практики арт-ринку, фінансових аспектів культури і мистецтва; зосередженість освітніх програм на класичних техніках образотворчого мистецтва і недостатня увага до нових течій (інсталяції, перформансу тощо).

Названі вище проблеми є важливими сферами культурного сектору України, які потребують реформування. Певні перспективи у їх вирішенні відкриває майбутня реалізація стратегії розвитку культури «Культура-2025», яка на даний час обговорюється і розробляється на базі платформи стратегічних ініціатив представників культури України [10].

За даними інвестиційної групи «Сократ», обсяг аукціонних продажів творів мистецтва в Україні склав у 2013 р. 8 млн. дол. США, за підсумками 2014 р. очікується приріст на 1,5 млн. дол. [11]. На думку інших фахівців, за 4 роки сума ця може досягти 28 млн. дол. США [12]. На нашу думку, це можливо завдяки впливу наступних чинників:

- зростання інтересу до українського мистецтва за кордоном;
- зростання цін на твори українського мистецтва;
- розвиток інфраструктури ринку творів мистецтва;
- подальша інтеграція України до європейського арт-ринку та участь у міжнародних мистецьких проектах.

Список використаних джерел:

1. Baumol W., Bowen W. Performing Arts: the Economic Dilemma / W.Baumol, W.Bowen. – The MITT Press, 1968. - 598 p.
2. ArtFira.com [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.artfira.com/site/en/pricedb>.
3. Antique Centre [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.alexgrey.com.ua>.
4. Золотое сечение [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gs-art.com>.
5. Аукціонний дім «ЄвроАрт» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euro-art.com.ua>.
6. Korner [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.korner.com.ua>.
7. Borowski K. Sztuka inwestowania w sztukę / Borowski K. – Warszawa: Difin, 2013. - S.230.
8. Blouin Art Salex Index [Electronic resource]. – Mode of access: <http://artsalesindex.artinfo.com/asi/results.action>.
9. На аукционе в Лондоне проданы все 16 украинских лотов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://artukraine.com.ua/n/na-aukcione-v-londone-prodany-vse-16-ukrainskikh-lotov/#.VI_87jGsVz9.
10. Культура-2015: Платформа стратегічних ініціатив [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://culture2025.org.ua>.
11. Куприна Ю., Кукіна З. Україна в тренді: скільки на цьому зароблять українські художники [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.ua/ua/magazine/forbes/1373719-ukrayina-v-trendi-skilki-na-comu-zaroblyat-ukrayinski-hudozhniki>.
12. Філатов А. Конвульсії українського арт-ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bankografo.com/konvulsiyi-ukrayinskogo-art-rinku.html>.